

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Azéma J.-P., Winock M. La III-e République 1870-1940. – P.: Presses de la Cité, 1976. – 265 p.
2. Tellier T. Paul Reynaud (1878-1966). Un indépendant en politique. – P.: Fayard, 2005. – 887 p.
3. Contamine A. La France devant la Victoire // Revue d'histoire moderne et contemporaine. L'Europe en novembre 1918. – T. XVI. Janvier–mars 1969. – P. 130–136.
4. Baumont M. La faillite de la paix (1918-1939). – P.: Plon, 1960. – 322 p.
5. Rémond R. La vie politique en France de 1870 à 1940. – Fascicule III. – P.: Julliard, 1963. – 499 p.
6. Bataille V. et Paul P. De mutenerie à la Victoire (1917–1918). – P.: Presses du siècle, 1965. – 273 p.
7. Chastenet J. Cent ans de République. – T. 5. Les années d'illusions. 1918-1931. – P.: Plon, 1970. – 329 p.
8. Le Matin. – 1919. – 1 Février.
9. La Presse de Paris. – 1919. – 14 Novembre.
10. L'Homme Libre. – 1919. – 6 Janvier.
11. François-Poncet A. Reflexions d'un républicain moderne. – P.: Alcan, 1925. – 138 p.
12. David R. La Troisième République (Soixante ans de politique et d'histoire. De 1871 à nos jours). – P.: Plon, 1934. – 600 p.
13. Annales de la Chambre des Députés. 11-me législature. Débats parlementaires. Session ordinaire de 1919. – Tome unique. Deuxième partie. Du 29 Mars au 30 Juin 1919. – P.: Imprimerie des journaux officiels, 1920. – PP. 1401-2751.
14. L'Homme Libre. – 1919. – 28 Juillet.
15. Abensour L. Clemenceau intime. – P.: Payot, 1928. – 179 p.
16. Maurice Barrès à Charles Maurras. La République ou le Roi? (Correspondances inédites. 1888-1923). – P.: Plon, 1970.
17. Le Matin. – 1919. – 6 Novembre.
18. Le Matin. – 1919. – 21 Octobre.
19. Journal d'Alexandre Ribot et correspondances inédites. 1914 – 1922. – P.: Plon, 1936. – 137 p.
20. La Presse de Paris. – 1919. – 18 Novembre.
21. Le Temps. – 1919. – 15 Octobre.
22. Le Matin. – 1919. – 25 Octobre.
23. La politique d'aujourd'hui (Enquête parmi les groupements et les partis par A. de Tarde et R. de Jouvenel). – P.: Librairie Félix Alcan, 1925. – 378 p.
24. Рубинский Ю.И. Политические партии и государство во Франции в эпоху Третьей республики. Дис...уч. степ. д-ра ист. наук. – М.: ИМЭМО, 1969. – Т. 2. – 698 с.
25. Гурвич С.Н. Радикал-социалисты и рабочее движение во Франции в начале XX века. – М.: Наука, 1976. – 324 с.
26. Le Matin. – 1919. – 8 Avril.
27. La Politique française en 1923. – P.: Imprimerie des journaux officiels, 1924. – 207 p.
28. La politique d'aujourd'hui (Enquête parmi les groupements et les partis par A. de Tarde et R. de Jouvenel). – P.: Librairie Félix Alcan, 1925. – 378 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ачканазі Борис Олександрович – професор кафедри історії, країнознавства і правознавчих дисциплін з методикою викладання Республіканського вищого навчального закладу (РВНЗ) “Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта).

Наукові інтереси: нова та новітня історія, історія Франції і міжнародних відносин.

УДК 94(73)“1946-1991”

ЕВОЛЮЦІЯ ОЦІНОК ІСТОРИЧНОГО ФЕНОМЕНУ “ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ” У ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Світлана БАХАНОВА (Бердянськ)

У статті на основі аналізу російських та українських шкільних підручників з новітньої історії кінця ХХ – початку ХХІ ст. простежено еволюцію в оцінках феномена “холодної війни” та особливості його висвітлення в навчальних книгах, що відповідає специфіці історіографічної ситуації в російській та українській історичній науці.

Ключові слова: “холодна війна”, підручник з новітньої історії.

В статті на основі аналізу російських і українських шкільних підручників новітньої історії кінця ХХ – початку ХХІ ст. простежується еволюція в оцінках феномена “холодної війни” та особливості його висвітлення в навчальних книгах, що відповідає специфіці історіографічної ситуації в російській та українській історичній науці.

Ключевые слова: “холодная война”, учебник по новейшей истории.

On the basis of analysis of the Russian and Ukrainian textbooks recent history of the late XX - early XXI centuries. traces the evolution in the estimates of the phenomenon of “cold war” and

especially its lighting educational books, which corresponds to the specific historiographical situation in the Russian and Ukrainian historiography.

Keywords: "Cold War", textbook of history.

Зміцнення позицій сучасної України як активного суб'єкта міжнародних відносин, учасника розв'язання локальних міжнародних конфліктів вимагають урахування попереднього досвіду побудови взаємовідносин між державами, сторінками якої є "холодна війна". Розвиток сучасної історіографічної науки характеризується розширенням кола тем, що досліджуються, та залученням нових історіографічних джерел, до яких усе частіше відносять шкільні підручники, позаяк головною вимогою до підручника з історії є зорієнтованість його змісту на найновіші досягнення історичної науки, внесення нових наукових фактів і сучасних інтерпретацій. Зміни в змісті шкільних підручників з новітньої історії потребують здійснення його аналізу, щоб з'ясувати тенденції сучасної історичної науки, які відбилися в змісті у навчальних книг.

Проблема висвітлення історичного феномена "холодної війни" в історичній літературі досліджувалася Н. Болховітиновим, І. Галкіним, Н. Єгоровою, Є. Заболотним, В. Зубком, О. Косовим, В. Каманіним, В. Печатніковим, П. Тетеріним, О. Чубар'яном та іншими, але тільки П.Тетерін частково торкався питання тлумачення сутності "холодної війни" в шкільних підручниках. Проте існує низка праць, присвячених висвітленню подій новітньої історії в сучасних шкільних підручниках, зокрема в працях, присвячених шкільному підручнику як специфічному історіографічному джерелу (в російській історіографії Т. Володіна, О. Орловський, Н.Поваляєва, О. Крючкова, О. Фукс, М. Шабельников, в українській – І. Гирич, Я. Грицак, Г. Касьянов, Л. Зашкільняк, О. Удод, Н. Яковенко та ін.); дидактичним аспектам подання історичного матеріалу в підручнику (К. Баханов, І. Гирич, Н. Гупан, В. Мисан, О. Пометун.); аналізу висвітлення окремих тем і ракурсів шкільних підручників (Н. Гончаренко, М. Кушнар'єв, М. Мудрий, В. Серєда, Ю. Шаповал, Н. Яковенко та ін.).

Мета статті – простежити еволюцію в оцінках історичного феномена "холодна війна" в російських та українських шкільних підручниках з історії кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Поняття "холодна війна" є одним з базових у шкільному курсі новітньої історії. У підручниках радянської доби воно тлумачилося відповідно до ідеологічних настанов та історіографічних оцінок, що існували на час написання підручників (які в усіх тоталітарних суспільствах збігалися з ідеологічними настановами). Згідно з ними "холодна війна" має подаватися за такою логікою: стрижнем усієї світової політики в повоєнний період є боротьба між соціалізмом та імперіалізмом – боротьба двох систем втілюється у двох протилежних зовнішньополітичних лініях, які простежуються в усіх головних подіях на міжнародній арені – соціалістична політика визначається інтересами трудящих і ґрунтується на принципах пролетарського інтернаціоналізму у відносинах із соціалістичними країнами та мирного співіснування (форма класової боротьби між капіталізмом і соціалізмом у відносинах з капіталістичними країнами) – імперіалістична зовнішня політика визначається інтересами монополістичного капіталу, який прагне зберегти своє панування в умовах загальної кризи капіталізму. Звідси випливає висновок: "Прагнення імперіалістичних держав послабити позиції світового соціалізму та забезпечення своєї переваги над соціалістичними країнами характеризуються на основі фактів "холодної війни" [12, с. 368].

Тому в шкільних підручниках "холодна війна" асоціювалася із США, які "прагнули за допомогою ядерної зброї досягти світового панування й тиску на соціалістичні країни": "Найважливішим підсумком другої світової війни були серйозні зміни в співвідношенні сил у самій капіталістичній системі. Німеччина, Італія та Японія були розгромлені, Франція послаблена, а також позиції Англії... Найсильнішою капіталістичною країною в повоєнному світі виявилися США. Зазіхаючи на світове панування, вони будували свою зовнішню політику, спираючись на монополічне володіння атомною зброєю... Уже 1945 р. пролунали перші заклики до відкидання Радянського Союзу, до звільнення народів Європи від радянського впливу. Влітку та восени 1945 р. з'явилися й перші плани військово-політичних блоків проти СРСР. Пунктом повернення до нового зовнішньополітичного курсу імперіалістичних держав, що отримав назву політики "холодної війни", стала промова В. Черчилля у Фултоні (США)" [6, с. 120]. "Антирадянська промова Черчилля у Фултоні (США) і програма допомоги, що отримала назву "доктрина Трумена", проголосили початок "холодної війни" проти СРСР та інших соціалістичних країн" [13, с. 239].

На початку 90-х рр. під впливом процесів гласності й перебудови в СРСР оцінка феномена “холодної війни” дещо змінилася. Покладаючи відповідальність за розв’язання “холодної війни” на США, автори підручників з історії Вітчизни (В. Островський, В. Старцев, Б. Старков, Г. Смирнов) визначали, що деякі кроки Радянського Союзу сприяли роздмухуванню протистоянню: “На жаль, ідеологічні стереотипи виявлялися й у політиків нашої країни... У промовах Вишинського переважала риторика звинувачення, пророкування неминучого й швидкого краху імперіалізму, що не створювало гарного підґрунтя для перемовин”; “радянські представники на мирних переговорах... намагалися отримати під опіку СРСР колишню італійську колонію у Північній Африці – Лівію”; “висуваючи цілком розумні пропозиції щодо ядерного роззброєння, СРСР разом з тим прагнув різко обмежити міжнародний контроль за цим процесом” [8, с. 145]. Як наслідок, автори бачать негативи “холодної війни” не лише на міжнародні відносини, а й на внутрішнє життя багатьох країн: у США розгорнулася кампанія “полонання на відьом”, у якій постраждало чимало чесних прогресивно налаштованих людей, у нашій країні вона обернулася підозрою до всіх іноземців, навіть зі східноєвропейських країн, обмежувалися культурні контакти з країнами Заходу, пропаганда насаджувала у свідомість людей стереотип про агресивність Заходу [8, с. 146].

Автор одного з перших російських підручників із всесвітньої історії О. Кредер убачає “холодну війну” знаковим явищем усього повоєнного періоду світової історії (таку назву має навіть цілий розділ підручника, з якого розпочинається знайомство учнів з навчальним курсом); “явищем закономірним, якого не можна було запобігти. Ця біполярність, таким чином, стала підсумком війни, а вона не могла не породити суперництва. Участь у цьому суперництві не лише різних держав – за їхнім історичним досвідом, географічним положенням, економічною ситуацією і політичним устроєм – але й різних світоглядів не могло не надавати йому особливо гострих форм, форми ідеологічного конфлікту. Таким чином, складно собі уявити ситуацію, коли можна було б запобігти “холодної війни” [9, с. 20]. О. Кредер дуже оптимістично оцінює взаємини між союзниками після війни: “Пішла в минуле підозрілість США і Великої Британії до СРСР, у радянського керівництва вийшло з обігу висловлювання “оточена фортеця”. Символом цих відносин була третя за рахунком зустріч “великої трійки” – Берлінська конференція” [9, с. 5]. Було створено ООН, Міжнародний валютний фонд та Міжнародний банк реконструкції та розвитку: “В основу нового світоустрою покладено ідею колективної безпеки, яку уособлювала ООН”, – наголошує автор [9, с. 9]. Проте з 1939 р. Сталін міцно став на традиційний шлях забезпечення безпеки СРСР – шлях силової політики, територіальної експансії та створення сфер свого впливу – і непохитно прямував цим шляхом [9, с. 9]. СРСР значно збільшив власні території (Південний Сахалін, Курильські острови, території в Північно-Східному Китаї, Прибалтика, Закарпатська Україна, частина Східної Пруссії), які були визначені союзниками. Але в нього виникли нові зазіхання (прикордонні території Туреччини, Чорноморські протоки, Північний Іран, Триполітанія (Лівія), що викликало занепокоєння Заходу та було артикульовано В.Черчиллем у Фултоні, обґрунтовано Д. Кеннаном та знайшло втілення в доктрині стримування Г. Трумена. Розглядаючи феномен “холодної війни”, О. Кредер зазначає, що в цього конфлікту не було реальної перспективи перетворитися у справжню війну: “Від початку жодна зі сторін такої війни не бажала. Коли ж конфронтація стала фактом, жодна зі сторін не була впевнена у своїй перемозі в разі виникнення нової війни. СРСР спочатку не мав засобів для безпосереднього удару по США на їхній власній території. США від початку визнавала неможливість окупації СРСР. Коли ж у СРСР з’явилися засоби завдання удару по території США – міжконтинентальні балістичні ракети з ядерними боєголовками, результат війни в цьому випадку був непередбачуваний, позаяк США мав таку саме зброю. Ця непередбачуваність результатів війни підштовхували обидві сторони до вдосконалення систем озброєння або досягнення хоч якихось односторонніх переваг, але поява ще новішої зброї робила результат конфлікту ще більш непередбачуваним” [9, с. 18].

Основною ознакою “холодної війни” історик вважає “двополюсність”, “біполярність”, “глобальне суперництво”, а тому “всі події у світі почали розглядатися, немов крізь чорно-білу призму суперництва. В усьому й усюди кожна сторона бачила підступну руку супротивника” [9, с. 18].

Автор іншого російського підручника О. Шубін дотримується думки про рівну відповідальність СРСР і США за розв’язання “холодної війни”: “Сталін прагнув до розширення

територій, якими керували комуністичні партії, й отримати доступ до ресурсів, які насамперед контролювалися капіталістичними країнами” [14, с. 134]; “США прагнули зберегти своє панування в Азії, Африці та Латинській Америці. Сильне занепокоєння викликало в них зростання впливу СРСР” [14, с. 135]. Сутність “холодної війни” О. Шубін убачає в “боротьбі державно-соціалістичного (“комуністичного”) й державно-монополістичного (“капіталістичного”) варіантів індустріального суспільства”. “Протиборство СРСР та США, яке розгорнулося в середині 40 – 60-х рр. ХХ ст., й отримало назву “холодна війна”, так і не вилилося у війну “гарячу”, хоча постійно призводило до збройних конфліктів в окремих регіонах (локальних воєн). “Холодна війна” призвела до розколу світу на два табори, що тяжіли до СРСР і США. Такий світ отримав назву біполярного” [14, с. 135].

Ю. Бураков, Г. Кипаренко, С. Мовчан, Ю. Мороз в одному з перших українських підручників з новітньої історії роль ініціатора протистояння між “комуністичним табором і державами демократії” відводять СРСР: “На противагу більшовицькому експансіонізму західні країни формували власний зовнішньополітичний курс, стримуючи комуністичний наступ і завойовуючи сфери впливу. Відразу ж після другої світової війни виникло протистояння між країнами комуністичного табору і державами західної демократії. Лінія фронту пролягала через дипломатичну, пропагандистську й зовнішньополітичну діяльність. Таку конфронтацію назвали “холодною війною” [2, с. 267]. Її розгортання українські історики описують так: “3 лютого 1946 р. радянська пропагандистська машина розгорнула антизахідну кампанію. Країни Заходу не залишилися в боргу. У березні 1946 р. колишній прем’єр-міністр Великої Британії Уїнстон Черчилль у виступі в американському місті Фултоні заявив, що “комуністичний тоталітаризм” замінив собою “фашистського ворога” й планує підкорити світ” [2, с. 267].

Я. Бердичевський, Т. Ладиченко, І. Щупак у своєму підручнику (1998 р.) дали визначення “холодної війни” через перерахування її ознак: “Поняття “холодної війни” містить у собі пропагандистську війну, активну участь у регіональних конфліктах, боротьбу за вплив на країни третього світу, економічну війну, технічну гонку ракетно-ядерного озброєння, боротьбу розвідувальних служб, ідеологічні диверсії, глобальне військове протистояння, стратегія взаємного залякування, протистояння військово-політичних блоків, гонку космічного озброєння” [3, с. 576]. Причини “холодної війни” вони вбачають у “перетворенні СРСР і США в наддержави та виникненню між ними гострих розбіжностей з питань післявоєнного облаштування світу, встановлення радянської моделі тоталітарного суспільства в країнах Східної Європи, боротьба за сфери впливу та “заповнення вакуумів” між СРСР та США [3, с. 578]. Витоки “холодної війни” автори, посилаючись на “твердження низки істориків”, шукають у домовленості У. Черчилля та Й. Сталіна 1944 р. про розподіл зон впливу в Центральній та Східній Європі й незгодою з цим США [3, с. 578]. Ініціатива розв’язання “холодної війни” покладається на США й пов’язується з промовою У. Черчилля у Фултоні, СРСР узяв активну участь у розпаленні “холодної війни” [3, с. 577].

До нового видання підручника (2004 р.) Я. Бердичевський, Т. Ладиченко, І. Щупак внесли значні корективи, зокрема у висвітлення “холодної війни” як історичного феномена. Вони дали їй чітке визначення (воєнно-політична конфронтація держав після Другої світової війни, при якій здійснювалася гонка озброєння, застосовувалися різноманітні заходи тиску на міжнародній арені, створювалися воєнно-політичні блоки й союзи, реально існувала загроза розв’язання нової світової війни) та періодизацію (1945 – 1975, 1975 – початок 90-х рр.), чітко виписали цілі учасників антигітлерівської коаліції з питання післявоєнного облаштування світу, замінили дефініцію “причини “холодної війни”” на “передумови”, відмовилися від посилання на думки як невизначених, так й ідентифікованих істориків. Окрім того, автори радикально змінили свій погляд щодо ініціатора розв’язання “холодної війни” – тепер на перший план вийшли дії СРСР: “Перший з конфліктів, що незабаром призвів до розв’язання “холодної війни”, виник через політику СРСР стосовно Польщі, де влітку 1944 р. було створено прорадянський уряд – Польський комітет національного визволення як альтернатива еміграційному уряду в Лондоні” [1, с. 335].

Автори іншого українського підручника, виданого 1997 р. (О. Давлетов, В. Космина, В. Мороко), репрезентували дещо підновлену радянську концепцію висвітлення “холодної війни”, намагаючись обійти найгостріші питання. Це простежується з визначення самого

поняття: “Холодна війна” – назва періоду в історії міжнародних відносин в ХХ ст., який чітко розпадається на два етапи: а) 1946 – 1975 рр.; б) 1979 – 1985 рр.” [4, с. 484]. До причин “холодної війни” автори віднесли різноманітні підходи до влаштування післявоєнного світу, що призвело до суперництва та конфронтації між союзниками по антигітлерівській коаліції, розкол світу й створення “соціалістичного табору” й “капіталістичного оточення”, боротьба за сфери впливу між СРСР та США, експансія “радянської моделі тоталітарного суспільства” в Східну Європу” [4, с. 484]. Початок війни пов’язується з фултонською промовою У. Черчилля.

У наступному виданні книги (2000 р.) подано більш розгорнуте визначення цього історичного феномена й найчіткіше подано в термінологічному словнику: “Холодна війна” – надзвичайно гостре політичне, ідеологічне, військове та економічне протистояння двох військово-політичних блоків (НАТО та ОВД) і двох наддержав (США та СРСР) у повоєнний період, яке, однак, не вилилося у справжню (“гарячу”) війну між ними” [5, с. 430]. Було доповнено перелік причин “холодної війни”, зокрема такими тезами: “загострення протистояння двох ідеологічно ворожих світів – “вільного світу” та “світу соціалізму”, мілітаризація за роки Другої світової війни суспільного життя, економіки, масової свідомості, зростання впливу військових на політику, прагнення політиків консолідувати суспільство через пошук зовнішнього ворогу” [5, с. 348].

О. Майборода у своєму підручнику (1995 р.) відводить “холодній війні” чільне місце в першому розділі “Ситуація у світі по закінченні Другої світової війни” і розглядає її як частину складного процесу “утворення біполярного світу”. Власно “холодну війну” автор тлумачить як протистояння, що “не переросло у прямі воєнні дії, у справжню (“гарячу”) війну й набуло форм взаємних погроз, дипломатичних маневрів, гонки озброєнь, боротьби спецслужб, ідеологічного протистояння” [11, с. 8]. Причини розв’язання “холодної війни” історик убачає переважно в прагненні СРСР і США якомога більше розширити зони свого впливу у світі. Однією з причин, на його думку, була взаємна недовіра СРСР і США: “Керівництво обох держав розцінювало миролюбні заяви один одного тільки як пропагандистський камуфляж, за яким кожне вбачало ворожі наміри суперника” [11, с. 9].

У підручнику видання 2005 р. О. Майборода відвів місце для феномена “холодної війни” в передостанньому розділі “Міжнародні відносини”, зберігши оцінки й логіку подання матеріалу попередньої книги. Цікавим доповненням став сюжет про зовнішньополітичні доктрини супердержав, який дає змогу зрозуміти ідеологічні підвалини зовнішньополітичних дій кожної зі сторін. Для СРСР така доктрина полягала в “наданні підтримки соціалістичним, антиімперіалістичним і антиколоніальним рухам в усьому світі” [10, с. 336]. Для США – це “ядерне стримування можливої комуністичної агресії, масового покарання в разі комуністичної агресії, а щодо країн-сателітів СРСР – “визволення” та “наведення мостів” [10, с. 336].

Таким чином, у шкільних підручниках кінця ХХ – початку ХХІ ст. відбулися суттєві зміни у висвітленні “холодної війни” як історичного феномена. Ці зміни повною мірою відбивають специфіку історіографічної ситуації в російській та українській історичній науках, які чітко охарактеризовані російськими дослідниками В. Зубком та В. Печатниковим: “Якщо в радянський період вся вина за це покладалася на США та їхніх союзників, а починаючи з 1990-х рр. стали домінувати протилежні оцінки, то сьогоденному вітчизняному історичному притаманний більш виважений і неоднозначний підхід. Перехід до “холодної війни” все частіше розглядається як складний і суперечливий процес взаємодії двох систем, до якого зробили внесок обидві сторони, хоча конкретне співвідношення цих внесків залишається предметом дискусій” [7, с. 126].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бердичевський Я.М. Всесвітня історія: Підручн. для 11 кл. загальносвіт. навч. закл. / Я.М.Бердичевський, Т.В.Ладиченко, І.Я.Шупак. – Запоріжжя: Прем’єр, 2004. – 432 с.
2. Бураков Ю.В. Всесвітня історія: Новітні часи (1945 – 1996): Підручн. для 11 кл. серед. шк. / Ю.В. Бураков, Г.М. Кипаренко, С.П.Мовчан, Ю.М.Мороз. – К.: Генеза, 1996. – 319 с.
3. Всесвітня історія. 1939 – 1997: Навч. посібн. для 11 кл. серед. загальносвіт. шк. / Авт.-уклад. Я.М.Бердичевський, Т.В.Ладиченко, І.Я.Шупак. – Запоріжжя: Прем’єр, 1998. – 416 с.
4. Давлетов О.Р. Всесвітня історія. 1945 – 1997: Підручн. для 11 кл. загальносвіт. навч. закл. / Давлетов О.Р., Космина В.П., Мороко В.М. – Запоріжжя: Просвіта, 1997. – 524 с.
5. Давлетов О.Р. Всесвітня історія. Новітній період. 1939 – 2000: Навч. посіб. для 11 кл. серед. загальносвіт. навч. закл. / Давлетов О.Р., Космина В.П., Мороко В.М. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 434 с.

6. Есаков В.Д. История СССР: Учебн. для десятого кл. сред. школы / Есаков В.Д., Кукушкин Ю.О., Ненароков А.Л. / Под ред. Ю.О. Кукушкина. – М.: Просвещение, 1984. – 239 с.
7. Зубок В. М. Отечественная историография «холодной войны»: некоторые итоги десятилетия / Зубок В. М., Печатников В.О. // Отечественная история. – 2003. – № 4. – С.141 – 146.
8. История Отечества: Учебное пособие для 11 кл. ср. шк. / В.П.Островский, В.И.Старцев, Б.А.Старков, Г.М.Смирнов. – М.: Просвещение, 1992. – 287 с.
9. Кредер А.А. Новейшая история: эксперимент. учебн. Ч.2. / А.А. Кредер. – М.: ИНИ ЛТД, 1994. – 224 с.
10. Кучер В.І. Всевітня історія. Новітній період (від початку Другої світової війни): Підручн. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Кучер В.І., Майборода О.М. – К.: Генеза, 2005. – 416 с.
11. Майборода О.М. Новітня історія (період після Другої світової війни): Навч. посіб для 11 кл. загальноосвіт. шк. / Майборода О.М. – К.: Освіта, 1995. – 351 с.
12. Методическое пособие по новейшей истории. Пособие для учителя. Изд. 2 / Л.Н.Боголюбов, Е.А.Изралович, Н.В.Попов, И.П.Рахманова. – М.: Просвещение, 1978. – 392 с.
13. Новейшая история (1939 – 1988): Учебное пособие для 11 кл. ср.шк. / С.С.Волк, Л.Е.Кертман, Г.Е. Левин и др. / Под ред. В.К.Фураева. – М.: Просвещение, 1989. – 228 с.
14. Шубин А.В. Новейшая история зарубежных стран. XX век: Учебн. для 9 кл. / А.В.Шубин. – М.: Дрофа: Изд.-образ. Центр «Веди-принт», 2000. – 320 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Баханова Степанівна – кандидат історичних наук, доцент Бердянського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: сучасна українська історіографія, шкільні підручники, історична дидактика.

УДК 930.2(47) “17/19”

МІЩАНСТВО РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДОРЕФОРМНОЇ ДОБИ В ДОРАДЯНСЬКІЙ ТА РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЯХ

Олександр БОНДАРЕНКО (Кіровоград)

У статті проаналізовано рівень вивчення в дорадянській та радянській історичній літературі історії найчисленнішого міського стану Російської імперії дореформеної доби – міщанства. Зроблено висновок, що ця проблема не знайшла свого повного та об'єктивного висвітлення.

Ключові слова: історіографія, міщанство, Російська імперія, дореформена доба.

В статье проанализирован уровень изучения в досоветской и советской исторической литературе истории самого многочисленного городского сословия Российской империи дореформенной эпохи – мещанства. Сделан вывод, что эта проблема не нашла своего полного и объективного освещения.

Ключевые слова: историография, мещанство, Российская империя, дореформенный период

The article presents the level of study of history of the most numerous city situation of the Russian Empire that is lower-middle class during pre-reform era in pre-Soviet and Soviet historical literature. The conclusion was made that this problem has not been studied completely and objectively.

Keywords: historiography, lower-middle class, Russian Empire, pre-reform era.

Важливим напрямом дослідження історії міст Російської імперії дореформеної доби є вивчення міського населення, зокрема найчисленнішої його верстви – міщанства. Саме воно було носієм нового, міського способу життя, що зароджувався в той час та визначав особливості міст, творив міську культуру. Актуалізація проблем громадянського суспільства в пострадянських країнах, спроби формування ринкових відносин та середнього класу зумовлюють підвищене наукове зацікавлення до вивчення міщанства. Інтерес до нього диктується й внутрішньою логікою розвитку історичної науки, яка приділяла цьому питанню явно недостатню увагу. Вагомим чинником інтересу до історії міщанства є реабілітація у сучасній науковій літературі ціннісних орієнтацій та громадської поведінки міщан, що спричиняє руйнацію колишнього стереотипу негативного ставлення до міщанської верстви. Усе це зумовлює потребу у створенні адекватних уявлень про історію несправедливо обмовленого міського стану. Поза тим важливе значення для дослідження різноманітних сторін історії міщанства має історіографічне узагальнення, наукова рефлексія і теоретико-методологічне осмислення проблем, що вивчалися істориками попередніх періодів. В історичній науці в дорадянській та радянській періоди склався певний масив наукової літератури, у якій тією чи іншою мірою висвітлюються питання місця та ролі міщанства в соціально-господарському та культурному розвитку міст дореформеної пори. Через те в статті робиться спроба